

ЗЕМЕЛЬНОЕ, АГРАРНОЕ, ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО

УДК 349.6.001.32

ПРАВО ВЛАСНОСТІ ТА ПРАВОВА ОХОРОНА ТЕРИТОРІЙ І ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

Ілля КАРАКАШ,

кандидат юридичних наук,

професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

SUMMARY

The article deals with topical issues related to the establishment of property rights to objects of nature reserve and retain their proprietary right an object. In the context of legislative consolidation of diversity of ownership of objects of natural reserve fund, there are difficulties in ensuring the legal protection of their respective proprietary accessories. According to the author, it requires legislative regulation of not only basic but also additional permissible-related uses of protected sites and their resources. Under these conditions, absolutely necessary is to strengthen the legal protection of natural resources, natural protected areas, and the diversity of ownership should be the legal basis for the further expansion of territories and objects of natural reserve fund of Ukraine.

Key words: ownership, legal protection, territory, objects, biosphere reserves, national parks, natural areas.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються актуальні питання, пов'язані з установленням права власності на природно-заповідні об'єкти й закріпленням їх власницької правооб'єктності. В умовах законодавчого закріплення різноманіття права власності на об'єкти природно-заповідного фонду виникають складнощі в забезпеченні юридичного захисту їх відповідної власницької належності. На думку автора, це вимагає законодавчої регламентації не тільки основних, а й додаткових, допустимо-супутніх видів використання заповідних об'єктів і їх ресурсів. У цих умовах необхідним є посилення правової охорони природних ресурсів природно-заповідних територій, а різноманіття права власності має стати юридичною основою для подальшого розширення територій і об'єктів природно-заповідного фонду України.

Ключові слова: право власності, правова охорона, території, об'єкти, біосферні заповідники, національні природні парки, природно-заповідний фонд.

Постановка проблеми. Відповідно до Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року, затверджених Законом України від 21 грудня 2010 року, до складу природно-заповідного фонду України входить більше ніж 7 608 територій та об'єктів загальною площею 3,2 млн. га, що становить 5,4% загальної площі країни, і 402,5 тис. га в межах акваторії Чорного моря. Для порівняння, станом на 1 січня 1994 року природно-заповідний фонд України налічував 6 100 об'єктів площею 1 412,8 тис. га, що становило 2,34% загальної площі країни [1]. Проте частка природно-заповідних територій в Україні досі є недостатньою й залишається значно меншою, ніж у більшості країн Європи, де площі природно-заповідних територій та об'єктів у середньому становлять 15%. Одночасно варто зазначити, що за роки незалежного існування української держави площа природно-заповідного фонду збільшилася у два рази. На підставі президентських указів розширені території наявних природно-заповідних об'єктів [2], суттєво розширені території Дунайського, Чорноморського й Карпатського біосферних заповідників [3], а також створено новий Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник, площею до 226 964,7 га. Одночасно створені нові природно-заповідні об'єкти інших видів і природоохоронних режимів зі значними площами. Лише на території Одеської області (Білгород-Дністровський, Біляївський та Овідіопольський райони) ними є Нижньодністровський національний природний

парк площею 21 311,1 га, в тому числі 3 700 га земель, що вилучені в установленому порядку й надані йому в постійне користування, і 17 611,1 га земель, що включені до його складу без вилучення в землекористувачів [4]. Національний природний парк «Тузовські лимани» площею 27 865 га земель державної власності, зарахованих до земель водного фонду, що надані національному природному парку в постійне користування, і 25 843 га земель, що перебувають у постійному користуванні державного підприємства «Саратське лісове господарство», 21 186,03 га земель водного фонду (частина озер Шагани, Алібей, Бурнас, а також озера Солоне, Хаджидере, Карачаус, Будури, Маргаза, Магалецьке, Малий Сасик, Джаншейське), а 882,79 га прилеглої акваторії Чорного моря шириною 200 метрів включаються до складу національного природного парку без вилучення [5].

Актуальність теми. Проте на природоохоронний режим та екологічний стан територій і об'єкти природно-заповідного фонду негативно впливає їх необґрунтоване перебування в управлінні центральних органів виконавчої влади, для яких природно-заповідна справа не є пріоритетною в їхній діяльності. Наявні ботанічні сади, дендрологічні й зоологічні парки через недостатнє фінансування, слабо розвинену матеріально-технічну та лабораторну базу не здатні виконувати функції збереження й відновлення рідкісних і типових видів флори та фауни природно-заповідних об'єктів. Неверішеними на практиці залишаються питання щодо

визначення й установлення на місцевості у визначеному законом порядку меж об'єктів природно-заповідного фонду, що призводить до порушення вимог заповідного режиму. Загрозливого характеру щодо реального збереження природно-заповідних територій та об'єктів набули «засікання» на них самовільними захопленнями, самовільним будівництвом, незаконною приватизацією земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, що вимагає підвищення ефективності діяльності служби державної охорони природно-заповідного фонду України [6]. Для припинення процесів погіршення стану навколишнього природного середовища, зазначено в Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики, необхідно збільшувати площі земель екомережі, що є стратегічним завданням у досягненні екологічної збалансованості на території країни. Збільшення площі національної екомережі [7] має насамперед відбуватися в результаті розширення наявних і створення нових об'єктів природно-заповідного фонду. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики висуває завдання доведення до 2015 року площі національної екомережі до рівня 41% території країни, необхідного для забезпечення екологічної безпеки країни, забезпечення запровадження системи природоохоронних заходів збереження біологічного та ландшафтного різноманіття й розширення площі природно-заповідного фонду до 15% загальної території країни у 2020 році.

Метою статті є привертання уваги владних структур і науковців до проблемних питань правової охорони наявних територій та об'єктів природно-заповідного фонду України і його подальшого поширення. Зазначені питання набули надзвичайної актуальності у зв'язку із законодавчим закріпленням різноманіття права власності на природно-заповідні об'єкти, що потребує посилення їх охорони в тому числі на засадах права власності й власницької належності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Природно-заповідний фонд становлять ділянки суші й водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну й іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища. Наведене легальне визначення поняття природно-заповідного фонду, що міститься в преамбулі Закону України «Про природно-заповідний фонд України» [8], закріплює його складові залежно від загальних ознак, властивих конкретним об'єктам. Безумовно, узагальнена фондова правооб'єктність природно-заповідного фонду є важливою для його комплексного законодавчого закріплення. Проте природою створені землі й ліси, води та надра, тваринний і рослинний світ, а не дендрологічні парки й парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. З іншого боку, останні створюються людиною та суспільством за «дієвої участі» природи. Навіть природним заповідникам і ландшафтним паркам або природним заповідникам і заповідним урочищам, наділеним усіма ознаками природного походження, притаманна висока ступінь комплексності. Вони оголошуються такими державою в законі установленому порядку його уповноваженими органами [9] залежно від екологічної цінності й соціальної значимості для національного або регіонального співтовариства. Тому на фондовому рівні юридично правооб'єктами є конкретні безпосередньо пов'язані між собою природно-заповідні об'єкти, що утворюють його комплексний склад на певному територіальному чи акваторіальному просторі.

Відповідно до положень преамбули вказаного Закону, природно-заповідний фонд охороняється як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення й використання. Із цього випливає, що за чинним українським законодавством пріоритетним є природоохоронне призначення територій та об'єктів природно-заповідного фонду [10]. Варто зазначити, що природно-заповідна діяльність у «чистому» вигляді відома з давніх часів і розглядається як консервативна, але досить ефективна форма охорони навколишнього середовища загалом та окремих природних об'єктів зокрема [11]. За ст. 3 Закону України «Про природно-заповідний фонд України», до природно-заповідного фонду України належать території й об'єкти природного походження і штучно створені об'єкти. До природних територій та об'єктів належать природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи й заповідні урочища. До штучно створених об'єктів природно-заповідного фонду зараховано ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, пам'ятки природи, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Із наведеного видового складу природно-заповідного фонду права власності можна виділити як окремі види заповідних територій та об'єктів загалом, так і певні структурні складові окремих видів природно-заповідних об'єктів. Про це свідчить зміст ст. 4 природно-заповідного закону, присвячений формам власності [12] на території та об'єктам природно-заповідного фонду. Згідно з її нормами, території природних заповідників, заповідні зони біосферних заповідників, землі й інші природні ресурси, надані національним природним паркам, є власністю Українського народу. Проте, беручи до уваги сучасне природоохоронне призначення та середовище, що формує власність територій і об'єктів природно-заповідного фонду, а також історичні аспекти становлення заповідної справи й перспективи її подальшого розвитку [13], більш прийнятним для позначення належності об'єктів природно-заповідного фонду є їх законодавче закріплення на основі національного надбання, а не на засадах права народної власності.

Одночасно українська держава розглядає цей фонд як складову частину світової системи природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною. У сучасних межах України розташовано чимало особливо охоронюваних територій і об'єктів природно-заповідного фонду з міжнародним правовим статусом. Проте від цього їх належність на основі принципу національного надбання або права народної власності не втрачається й не змінюється. Включення окремих територій і об'єктів природно-заповідного фонду у світову систему особливо охоронюваних об'єктів природи має суто природоохоронне та екологічне значення [14], що не змінює їх власницьку належність національній спільноті.

Згідно з ч. 2 ст. 4 природно-заповідного закону, такі складові природно-заповідного фонду, як регіональні ландшафтні парки, буферна зона антропогенних ландшафтів, зони регульованого заповідного режиму біосферних заповідників, землі й інші природні ресурси, включені до складу, але не надані національним природним паркам, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, можуть перебувати як у власності Українського народу, так і в інших формах власності, передбачених законодавством України. Із цього випливає, що за чинним законодавством допускається існування різноманітних форм власності на об'єкти природно-заповідного фонду.

Основна маса територій та об'єктів природно-заповідного фонду перебуває в державній власності. До них, зокрема, належать природні заповідники, біосферні заповідники й національні природні парки. У комунальній власності можуть перебувати регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища та інші об'єкти природно-заповідного фонду природного походження, якщо вони не належать на праві державної власності.

Сьогодні не виключаються можливості для створення, набуття й перебування природно-заповідних об'єктів і в приватній власності. На праві приватної власності можуть належати, як правило, штучно створені природно-заповідні об'єкти. Однак, за ч. 3 ст. 4 Закону України «Про природно-заповідний фонд України», ботанічні сади, дендрологічні парки та зоологічні парки, створені до прийняття вказаного Закону, не підлягають приватизації. У разі зміни форм власності на землю, на якій знаходяться заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, землевласники зобов'язані забезпечувати режим їх охорони і збереження з відповідною перереєстрацією охоронного зобов'язання.

Варто зауважити, що поряд із допущенням існування різноманіття форм власності на природно-заповідні території та об'єкти Закон України «Про природно-заповідний фонд України» ділить їх на території та об'єкти загальнодержавного або місцевого значення. Так, відповідно до ч. 2 ст. 3 вказаного Закону, заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки й парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва залежно від їх екологічної, наукової та історико-культурної цінності можуть бути зараховані до загальнодержавного або місцевого значення. Отже, території та об'єкти природно-заповідного фонду, аналогічно іншим об'єктам природного походження, діляться на загальнодержавні й місцеві за своєю значимістю, що одночасно є критерієм розмежування права власності на них і здійснення управлінських функцій [15] органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

У свою чергу, в ч. 3 ст. 3 природно-заповідного закону передбачено, що залежно від походження й інших особливостей природних комплексів та об'єктів, мети й необхідного режиму охорони заказники діляться на ландшафтні, лісові, ботанічні, загальнозоологічні, орнітологічні, ентомологічні, іхтіологічні, гідрологічні, загальногеологічні, палеонтологічні та карстово-спелеологічні, а пам'ятки природи діляться на комплексні, ботанічні, зоологічні, гідрологічні й геологічні. При цьому пам'ятки природи можуть розташовуватися на території інших об'єктів природно-заповідного фонду. Варто також зазначити, що законодавством України та Автономної Республіки Крим може бути встановлено додаткові категорії територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Безумовно, законодавча регламентація природних об'єктів за походженням і режимом охорони впливає й на їх власницьку правооб'єктність, зокрема стосовно території та об'єктів державної й комунальної власності.

Класифікація територій та об'єктів природно-заповідного фонду за ознаками походження має принципове значення для визначення їх соціально-екологічних цілей заповідання й установаження правового режиму охорони, відтворення та використання. Правовий режим територій та об'єктів природно-заповідного фонду являє собою сукупність науково обґрунтованих екологічних вимог, норм і правил, що визначають їх природоохоронне призначення та правове становище, характер допустимої діяльності в них, порядок використання й умови відтворення як природних комплексів. Він визначається з урахуван-

ням класифікації та цільового призначення територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Залежно від цих критеріїв законодавець виділяє більше ніж десять видів природно-заповідного фонду, що є його структурними складовими й відокремленими об'єктами права власності.

Правооб'єктність територій та об'єктів природно-заповідного фонду країни певною мірою визначається й тим, що деякі з них у законодавчому порядку визнаються юридичними особами. Так, згідно з ч. 4 і 5 ст. 5 Закону України «Про природно-заповідний фонд України», природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки загальнодержавного значення, а також регіональні ландшафтні парки є юридичними особами, а за ч. 5 цієї норми ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки місцевого значення й парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, відповідно до законодавства України, можуть бути визнані юридичними особами. Ці особливості зазначених територій та об'єктів природно-заповідного фонду впливають і на їх власницьку правооб'єктність, зокрема щодо їх належності до державної чи комунальної власності.

До особливостей правового становища відповідних видів територій та об'єктів природно-заповідного фонду належать й інші ознаки, закріплені в ст. 5 природно-заповідного закону. Ними, зокрема, є те, що завдання, науковий профіль, характер функціонування й режим територій та об'єктів природно-заповідного фонду визначаються в положеннях про них, які розробляються відповідно до закону, затверджуються центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища (щодо територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення) [16] та органами центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища на місцях, органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища (щодо територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення) [17].

Завдання й особливості природоохоронного режиму пам'яток природи [18] і заповідних урочищ [19] визначаються на основі закону безпосередньо в їх первинних облікових документах. Завдання й особливий природоохоронний режим територій та об'єктів природно-заповідного фонду, які створюються на територіях зони відчуження й зони безумовного (обов'язкового) відселення території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, визначаються в положеннях про них, які затверджуються відповідно до Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» [20].

Особливостями правооб'єктного становища територій природно-заповідного фонду є й те, що об'єкти, які мають особливу цінність, підпадають під спеціальні охоронні вимоги законодавства. Так, за ст. 6 Закону України «Про природно-заповідний фонд України», території й об'єкти, що мають особливу екологічну, наукову, естетичну, господарську, а також історико-культурну цінність, підлягають комплексній охороні, порядок здійснення якої визначається положенням щодо кожної з таких територій чи об'єктів, яке, відповідно до природно-заповідного закону й законодавства про охорону пам'яток історії та культури, затверджується центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища й центральним органом виконавчої влади в галузі культури.

Варто звернути увагу й на те, що охорона територій та об'єктів природно-заповідного фонду може здійснюватись

через забезпечення інших природних об'єктів, зокрема земельних, водних, лісових та рослинних ресурсів. Так, відповідно до ст. 7 природно-заповідного закону, на землях природно-заповідного фонду й іншого природоохоронного або історико-культурного призначення забороняється будь-яка діяльність, яка негативно впливає або може негативно впливати на стан природних та історико-культурних комплексів та об'єктів чи перешкоджає їх використанню за цільовим призначенням. Більш суворі охоронні вимоги законом установлені стосовно територій та об'єктів природно-заповідного фонду, які створюються в зоні відчуження й зоні безумовного (обов'язкового) відселення території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи. На таких землях забороняється будь-яка діяльність, що не забезпечує режим радіаційної безпеки.

Межі територій та об'єктів природно-заповідного фонду на землях природно-заповідного й іншого природоохоронного призначення встановлюються в натурі відповідно до вимог земельного законодавства. До встановлення меж територій та об'єктів природно-заповідного фонду в натурі їх межі визначаються відповідно до проектів створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду. На використанні земельної ділянки або її частини в межах природно-заповідного фонду може бути встановлено обмеження (обтяження) в обсязі, передбаченому законом або договором. Обмеження (обтяження) підлягає державній реєстрації й діє протягом строку, встановленого законом або договором. Завдані внаслідок обмеження (обтяження) в землекористуванні втрати відшкодовуються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [21].

Поряд із вимогами щодо здійснення охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду варто зазначити, що природно-заповідний закон установлює засоби їх збереження. Згідно з вимогами ст. 8 Закону України «Про природно-заповідний фонд України», збереження територій та об'єктів природно-заповідного фонду забезпечується шляхом установлення заповідного режиму; організації систематичних спостережень за станом заповідних природних комплексів та об'єктів; проведення комплексних досліджень з метою розробки наукових основ їх збереження й ефективного використання; додержання вимог щодо охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду під час здійснення господарської, управлінської й іншої діяльності, розробки проектної та проектно-планувальної документації, землевпорядкування, лісовпорядкування, проведення екологічних експертиз; запровадження економічних важелів стимулювання їх охорони; здійснення державного і громадського контролю за додержанням режиму їх охорони й використання; установлення підвищеної відповідальності за порушення режиму їх охорони й використання, а також за знищення та пошкодження заповідних природних комплексів та об'єктів; проведення широкого міжнародного співробітництва в цій сфері; проведення інших заходів з метою збереження територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Однак природоохоронна спрямованість природно-заповідного законодавства не означає, що певні види об'єктів природно-заповідного фонду, частини їх територій чи окремі компоненти таких об'єктів не можуть використовуватися для певних цілей у тому числі на підставі їх власницької належності. Згідно з положеннями ч. 1 ст. 9 Закону України «Про природно-заповідний фонд України», території й об'єкти природно-заповідного фонду з додержанням вимог, установлених природно-заповідним законом та іншими актами законодавства, можуть використовуватися в природоохоронних цілях; у науково-дослідних цілях [22]; в оздоровчих та інших рекреаційних цілях;

в освітньо-виховних цілях; для потреб моніторингу навколишнього природного середовища. Редакційний зміст наведеної норми надає підстави для вичерпного сприйняття видів використання території й об'єктів природно-заповідного фонду.

Проте наступна частина цієї самої норми зараховує зазначені види використання природно-заповідних об'єктів до основних. За її змістом території й об'єкти природно-заповідного фонду можуть використовуватися для заготівлі деревини, лікарських та інших цінних рослин, їх плодів, сіна, випасання худоби, мисливства, рибальства й інших видів використання [23], які можуть здійснюватися лише за умови, що така діяльність не суперечить цільовому призначенню територій та об'єктів природно-заповідного фонду, встановленим вимогам щодо охорони, відтворення й використання їх природних комплексів та окремих об'єктів. У зв'язку з наведеним, на нашу думку, якщо перші види використання території й об'єктів природно-заповідного фонду спеціальним законом захищені до основних, то останні варто визнати другорядними чи побічними, які є допустимими-супутніми видами використання природно-заповідного об'єкта.

Суттєвим доповненням природно-заповідного закону є включення до його змісту ст. 9-1, яка присвячена спеціальному використанню природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду. За положеннями її норм, спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду здійснюється в межах ліміту й на підставі дозволу на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Перелік установлених законом видів використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду й порядок їх використання визначаються режимом територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення здійснюється в межах ліміту на використання природних ресурсів, затвердженого центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища, а також на підставі дозволів. Такі дозволи видаються органом виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища Автономної Республіки Крим і територіальними органами центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища.

Спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення здійснюється в межах ліміту, затвердженого органом виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища Автономної Республіки Крим і територіальними органами центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища, а також на підставі дозволів. Такі дозволи (крім використання корисних копалин), видаються місцевими радами [24] за погодженням із територіальними органами центральної виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища. Порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів і встановлення лімітів на щодо їх використання в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення визначається Кабінетом Міністрів України [25].

Видача дозволів на спеціальне використання природних ресурсів здійснюється на безоплатній основі. Видача дозволів здійснюється на підставі клопотання (заявки) природокористувача, погодженого з власником або постійним

користувачем земельної ділянки та заінтересованими органами. Здійснення господарської й іншої діяльності за декларативним принципом заборонено. Дозвіл видається після затвердження лімітів протягом місяця з моменту подання клопотання. Підставами для відмови у видачі дозволу є відсутність затвердженого в установленому порядку ліміту, порушення умов природокористування й режими території природно-заповідного фонду. Рішення про відмову у видачі дозволу може бути оскаржено до центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища або до суду.

Безумовно, наведені й інші норми ст. 9-1 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» піддали суттєвій регламентації спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду як загальнодержавного, так і місцевого значення. Проте не зайвим було б поряд із законодавчою регламентацією спеціального використання природних ресурсів природно-заповідних об'єктів закріпити перелік видів та основні вимоги щодо їх загального використання. На нашу думку, це суттєво сприяло б посиленню охорони, використанню й відтворенню територій та об'єктів природно-заповідного фонду країни.

Висновки. За роки незалежного існування української держави площа природно-заповідного фонду збільшилася у два рази. На підставі президентських указів суттєво розширені території Дунайського, Чорноморського й Карпатського біосферних заповідників, а також створено новий Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник та інші природно-заповідні об'єкти. Лише на території Одеської області ними стали Нижньодністровський національний природний парк, Національний природний парк «Тузловські лимани» й інші природно-заповідні об'єкти. Проте площі, які зайняті природно-заповідними територіями та об'єктами, в Україні досі залишаються недостатніми й значно меншими, ніж у більшості європейських країн. Законодавче встановлення різноманіття права власності на природно-заповідні об'єкти має стати юридичною основою для подальшого розширення природно-заповідного фонду України. Поряд із цим актуальною залишається проблема підвищення ефективності правової охорони й посилення контролю за використанням природних ресурсів природно-заповідних територій та об'єктів.

Список використаної літератури:

- Програма перспективного розвитку заповідної справи в Україні («Заповідники»), затверджена Постановою Верховної Ради України від 22 вересня 1994 року № 177/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 48. – Ст. 430.
- Про території та об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення : Указ Президента України від 27 липня 2016 року № 312/2016 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 60. – Ст. 2043.
- Про розширення території Дунайського біосферного заповідника : Указ Президента України від 2 лютого 2004 року № 117/2004 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 5. – Ст. 230; Про розширення території Чорноморського біосферного заповідника : Указ Президента України від 25 лютого 2009 року № 100/2009 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 15. – Ст. 470; Про розширення території Карпатського біосферного заповідника : Указ Президента України від 14 січня 2010 року № 25/2010 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 3. – Ст. 90.
- Про створення Нижньодністровського національного природного парку : Указ Президента України від 13 листопада 2008 року № 1033/2008 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 88. – Ст. 2947.
- Про створення національного природного парку «Тузловські лимани» : Указ Президента України від 1 січня 2010 року № 1/2010 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 1. – Ст. 2.
- Положення про службу державної охорони природно-заповідного фонду України, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 14 липня 2000 року № 1127 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 29. – Ст. 112.
- Про екологічну мережу України : Закон України від 24 червня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 45. – Ст. 502.
- Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 502 (з наступними численними змінами й доповненнями).
- Про збереження і розвиток природно-заповідного фонду України : Указ Президента України від 8 вересня 1993 року № 362/93; Про оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення : Указ Президента України від 20 серпня 1996 року № 715/96; Про території та об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення : Указ Президента України від 27 липня 2016 року № 312/2016 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 60. – Ст. 2043.
- Про невідкладні заходи щодо забезпечення додержання законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України : Указ Президента України від 11 листопада 2004 року № 1396/2004 // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 219.
- Мунтян В.Л. Правова охорона природи Української РСР / В.Л. Мунтян. – К., 1982. – С. 189–190.
- Звертає на себе увагу те, що в Законі України «Про природно-заповідний фонд України» зберігається термінологічне позначення «форми власності», що не зустрічається в ресурсно-екологічних законодавчих актах пізніших часів.
- Про збереження і розвиток природно-заповідного фонду України : Указ Президента України від 8 вересня 1993 року № 362/93; Про резервування цінних природних територій для наступного заповідання : Указ Президента України від 24 квітня 1998 року № 374/98 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 17. – Ст. 620.
- Про створення Дунайського біосферного заповідника : Указ Президента України від 10 серпня 1998 року № 861/98 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 32. – Ст. 1201; Про створення Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника : Указ Президента України від 26 квітня 2016 року № 174/2016 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 35. – Ст. 1355.
- Про впорядкування управління заповідниками та національними природними парками : Постанова Верховної Ради України від 23 грудня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 12. – Ст. 62.
- Положення про наукову та науково-технічну діяльність природних і біосферних заповідників та національних природних парків, затверджене Наказом Міністерства екології та природних ресурсів України 29 жовтня 2015 року № 414, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 18 листопада 2015 року за № 1444/27889 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 95. – Ст. 3270.
- Положення про регіональний ландшафтний парк «Ізмаїльські острови», затверджене рішенням Одеської обласної ради; Положення про регіональний ландшафтний парк місцевого значення «Синяк», затверджене рішенням Закарпатської обласної ради від 26 травня 2011 року № 229.
- Пам'ятка природи – Платан Пушкіна віком близько 200 років в обхваті близько 4 м, висота близько 30 м, росте

в м. Одесі на Приморському бульварі біля пам'ятника О.С. Пушкіну, за рішенням Одеської міськради визнаний ботанічною пам'яткою природи.

19. Заповідне урочище місцевого значення Байтали розташоване на території Ананівського району Одеської області в Жеребківському лісництві площею 1 753 га.

20. Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 27 лютого 1991 року // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1991. – № 16. – Ст. 198 (з наступними змінами й доповненнями).

21. Про Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1993 року № 284 в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2011 року № 1115 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 85. – Ст. 3102.

22. Про затвердження Положення про наукову та науково-технічну діяльність природних і біосферних заповідників та національних природних парків : Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 29 жовтня 2015 року № 414, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 18 листопада 2015 року за № 1444/27889 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 95. – Ст. 3270.

23. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2000 року № 1913 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 1. – Ст. 25.

24. Порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення Кіровоградської області, затверджений рішенням Кіровоградської обласної ради від 14 червня 2013 року № 495.

25. Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1992 року № 459 // Урядовий кур'єр. – 1992. – № 35 (з наступними змінами та доповненнями); Про затвердження Порядку видачі дозволу на спеціальне використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) або відмови в його видачі, переоформлення, видачі дублікату та анулювання зазначеного дозволу : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2013 року № 801 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 87. – Ст. 3214.